

Deveti izveštaj o položaju etničkih manjina na Kosovu (period septembar 2001 – april 2002)

REZIME

Ovaj deveti zajednički izveštaj OEBS/UNHCR o položaju manjina na Kosovu, objavljuje se na gotovo treću godišnjicu dolaska UNMIK i KFOR na Kosovo i uspostavljanja međunarodnog civilnog i vojnog prisustva. Tokom tog perioda pratili smo razvoj položaja manjina, naglašavajući probleme koji i dalje čine svakodnevni život opasnim za mnoge pripadnike manjinskih zajednica na Kosovu. Ovaj izveštaj pokriva veoma važan period za Kosovo, obeležen tranzicijom koja je počela posle izbora 17. novembra 2001. i rezultirala Privremenim institucijama samouprave (PISU), uključujući Skupštinu Kosova koju sačinjavaju sve etničke grupe, kao i izvršnu granu. Ovaj vremenski period obeležen je takođe smanjenom stopom opšteg kriminaliteta i teških zločina na Kosovu. Veliki deo analize koja sledi posmatra se kroz ovu prizmu.

Osmi zajednički izveštaj zabeležio je smanjenje ozbiljnih bezbednosnih incidenata, što je predstavljalo oprezan korak prema ukupnoj stabilizaciji mnogih manjinskih zajednica (makar u smislu osnovne fizičke sigurnosti) posle prethodnog nestabilnog perioda obeleženog nesmanjenim nasiljem iz etničkih pobuda. Pozitivan trend se nastavio tokom perioda koji pokriva ovaj izveštaj. Beležimo **postepeno poboljšanje bezbednosti** uz dalje smanjenje učestalosti ozbiljnih akata nasilja protiv manjina. Međutim, takođe beležimo nastavak svakodnevnog zastrašivanja i maltretiranja, kao i povremene, mada sada ređe, izbijanje ekstremno nasilnih napada iz etničkih pobuda koji ponekad rezultiraju gubitkom života. Manjine nastavljaju da osećaju strah zbog izloženosti napadima, pogotovo kada se kreću izvan propisanih stambenih krajeva, i pored smanjenog broja incidenata.

Takođe ponovo posmatramo jedan od **ključnih problema za manjine: slobodu kretanja**. Izveštaj o ovom periodu pokazuje da sloboda kretanja ostaje fundamentalno pitanje koje utiče na sposobnost manjina da žive normalnim životom, a da ostvarivanje slobode kretanja ostaje izuzetno ograničeno zbog objektivne bezbednosne situacije, kao i percepcija o bezbednosti. Bez slobode kretanja, pristup mnogim osnovnim službama, zapošljavanju i građanskim strukturama nastavlja da bude izuzetno otežan, a u mnogim slučajevima nemoguć. Izveštaj beleži **porast trenda u mobilnosti** manjina tokom ovog perioda koji, iako ohrabrujući, ne treba videti kao sinonim za opštu slobodu kretanja, koja će biti dostignuta samo onda kada svaki pripadnik manjine bude mogao da putuje bilo gde, uključujući urbane centre, bez specijalne pratnje i bez straha od maltretiranja ili nasilja.

U ovom kontekstu ispitujemo **pristup osnovnim javnim službama** i institucijama, sa naglaskom na najvažnijim: **sistemu pravosuđa; obrazovanju, zdravstvenim i socijalnim službama; i javnim službama**, kao i **zapošljavanju**. Prepreke u ostvarivanju **imovinskih prava**, kao i teškoće koje manjine imaju u pristupu **pomoći za popravku domova**, naglašene su kao ključni problemi koji sprečavaju stabilizaciju manjinskih zajednica i povratak raseljenih pripadnika manjina. Posle izbora za skupštinu novembra 2001. i razvoja opštinskih i centralnih vlasti, takođe ispitujemo **učešće u političkim i građanskim strukturama**, kao i **međuetnički dijalog**.

Posebna tema koja se obrađuje u kontekstu razvoja samouprave na Kosovu jeste kontinuirano postojanje **paralelnih struktura**, koje postaju izuzetno nepovoljne sa stanovišta pristupa osnovnim službama za pripadnike manjina i koje, u nekim slučajevima, nastavljaju izolaciju manjinskih zajednica. Paralelne strukture posebno postoje u pravosudnom sistemu, obrazovanju i zdravstvu, pogotovo za Srbe, kao strukture koje priznaje UNMIK (ambulante i škole) i nepriznate strukture (srpske sudove), koje pomažu vlasti iz Beograda i često međunarodne NVO. Dok su možda u nekim slučajevima (pogotovo u sektorima zdravstva i obrazovanja) pojedine paralelne strukture bile, i možda još uvek jesu, neizbežne kao prelazna mera zbog nesigurnosti i ograničenja slobode kretanja, ove strukture u krajnjem slučaju pružaju manjinama neodržive drugorazredne usluge i ograničavaju bilo kakav vid međuetničkog dijaloga.

Korišćenje paralelnih struktura od strane manjina odvrća pažnju od najvažnijeg pitanja, a to je neodložna potreba da se reše problemi kontinuirane nemogućnosti mnogih manjina da na ravnopravan način imaju pristup sudovima, bolnicama, školama, centrima za socijalnu zaštitu i drugim službama. Sa smanjenjem stepena nesigurnosti i povećanim nivoom mobilnosti, važno je da UNMIK i PISU, uz konsultacije sa svim zajednicama, počnu da razvijaju integrisane strukture koje zadovoljavaju potrebe svih zajednica i pružaju usluge na ravnopravnoj osnovi. **Diskriminacija preovlađuje** te zahteva jasne zakone i delotvoran lek i sankcije, pogotovo putem sistema pravde. Posebne privremene mere za manjine će možda biti potrebne, a lekcija se može naučiti od mera koje su omogućile pristup građanskim i političkim strukturama za manjine, pogotovo prilikom izbora za Skupštinu Kosova.

Posle formiranja PISU, naglašavamo da procena položaja manjina ne zahteva samo procenu problema, već i **odgovornost vlasti** da isprave nepravde i nađu rešenja. Stoga posmatramo šta su učinili UNMIK, KFOR i PISU da reše probleme bezbednosti, slobode kretanja, pristupa službama i zaposlenju, imovinskih prava, i građanskih i političkih struktura, uključujući mere KFOR za smanjenje statičnih kontrolnih punktova.

Povoljan razvoj tokom ovog perioda, koji bi trebalo da pomogne stvaranje jednoobraznog odgovora međunarodnih vlasti kada su u pitanju problemi koje navodimo, bilo **formiranje međuagencijskog Savetodavnog odbora za zajednice (SOZ)**. U osmom Izveštaju o položaju manjina, UNHCR i OEBS su preporučili da se osnuje telo koje će "osigurati da SPGS ima dostupne pouzdane informacije o položaju manjinskih zajednica kojima će se voditi u ispunjavanju svojih izvršnih ovlašćenja posle osnivanja Skupštine Kosova."¹ Prvi sastanak SOZ održan je decembra 2001.² SOZ je savetodavno telo visokog nivoa čija je funkcija davanje smernica za politiku, savete i preporuke SPGS u pitanjima stabilizacije manjinskih zajednica i njihove integracije na Kosovu. SOZ je imao dobar početak, dajući smernice za politiku u oblasti zapošljavanja manjina i neophodnih mera za poboljšanje slobode kretanja. SOZ je takođe istakao važnost dijaloga sa političkim rukovodstvom kosovskih Albanaca u cilju pridobijanja političke podrške za integraciju i povratak manjina. Treba se nadati da će rukovodstvo PISU staviti jednak naglasak na probleme manjina.

Ovaj zajednički izveštaj pruža širu i detaljniju analizu problema **povratka**. Povratku manjina dati su veći prioritet vizibilnost tokom ovog perioda, uz prvi orgnizovan povratak koji je omogućila međunarodna zajednica, i osnivanje Kancelarije SPGS za povratak i zajednice. Međuagencijski naponi da se olakša povratak manjeg obima raseljenih manjina putem sprovođenja multisektorskih projekata povratka imali su važan efekat probijanja leda. Međutim, iskustva sa povratkom u 2001. su pokazala da omogućavanje povratka u okruženju gde je za bezbednost potreban visok nivo vojne zaštite nije održivo kada je u pitanju povratak većih razmera. Mada je ovaj period video nove inicijative bez presedana u pojedinim krajevima, fundamentalni društveni problemi (kao nedostatak međuetničkog dijaloga) i institucionalni nedostaci (kao odsustvo sprovođenja zakona u oblasti imovinskih prava) i dalje su uglavnom zanemareni. Korenima nesigurnosti, diskriminacije i alijenacije između etničkih grupa tek se treba pozabaviti. Fundamentalni cilj ostaje da se osigura da izbeglice i interno raseljena lica naprave **slobodan i obavešten izbor** da li da se vrate ili ne. Stvaranje opcije povratka za značajan broj raseljenih zahtevaće mnogo više stvarnog i širokog

¹ Od 1999., *Ad hoc* grupa za manjine je bila jedini međuagencijski forum koji je na obuhvatan način pokrивao probleme manjina na nivou Kosova. Slabost *Ad hoc* grupe bila je njena *ad hoc* priroda, tendencija da bude forum za informisanje pre nego njena definisana savetodavna uloga, kao i odsustvo učešća viših službenika UNMIK i drugih agencija. *Ad hoc* grupom je najpre predsedavao UNHCR, a potom zajedno UNHCR i OEBS. Grupa je prestala sa radom 2001.

² Predsedavajući SOZ je glavni zamenik SPGS, a funkciju sekretarijata ima Kancelarija UNMIK za povratak i zajednice. Sastaje se mesečno. Članstvo uključuje Kancelariju SPGS i šefove ili zamenike šefova Stubova UNMIK, KFOR, UNHCR, UNICEF, UNHCHR, SZO, IOM, Kancelariju za koordinaciju humanitarnih poslova, MKCK, i Savet Evrope. Međunarodne NVO su posmatrači preko delegata Alijanse za prava i toleranciju (APT).

prograsa u najvažnijim problemima kojima se izveštaj bavi, odnosno na polju bezbednosti, slobode kretanja, imovinskih prava, osnovnih službi, zapošljavanja, učešća u građanskim i političkim strukturama, i međuetničkom dijalogu. Svi akteri uključeni u proces povratka moraće posebno voditi računa da izbegnu politizaciju pitanja povratka.

Konačno, pored analize tematskih problema koje pokriva izveštaj, takođe dajemo pregled specifičnog položaja svake od **manjinskih zajednica** (uključujući kosovske Albance tamo gde predstavljaju manjinu). Ova analiza i dalje prikazuje izuzetno različita iskustva različitih etničkih grupa (i pojedinaca), pogotovo u pogledu bezbednosti i slobode kretanja. Ali nalazi takođe ukazuju na zajedničke probleme koje u većoj ili manjoj meri imaju sve manjine, bez obzira da li je u pitanju diskriminacija, nemogućnost da se koristi sopstveni jezik u većinskoj zajednici, ili stalna pretnja nasilja. Obim raseljavanja koji se do danas održava u svakoj od ovih grupa, kao i kontinuiran odlazak porodica s Kosova, ukazuju na činjenicu da su uslovi s kojima se suočavaju manjine na Kosovu i dalje izuzetno teški. Tek kada manjine budu imale poverenja u svoju dugoročnu budućnost na Kosovu i kada svi raseljeni budu mogli da ostvare pravo na izbor da se vrate kući, uvereni da su bezbedni i da imaju pristup institucijama i mogu da učestvuju u društvenom, ekonomskom i političkom životu Kosova na ravnopravnoj osnovi, biće moguće tvrditi da je položaj manjina na Kosovu prihvatljiv.

PREPORUKE

Deveti zajednički izveštaj OEBS/UNHCR o položaju manjina pripremljen je za širu publiku koja obuhvata: međunarodne civilne i vojne vlasti; kreatore politike, zakonodavce i državne službenike u Privremenim institucijama samouprava (PISU); međunarodne agencije i organizacije; one koji se bave ljudskim pravima, međunarodne NVO i lokalne organizacije za civilno društvo; i za donatore. Izveštaj je namenjen i vladama koje su primile izbeglice i raseljena lica, uključujući vlasti SRJ, vlade susednih zemalja, kao i zapadnoevropske zemlje. **Naš osnovni cilj u davanju preporuka koje slede jeste pomoći ovim akterima da formulišu strategiju i ciljeve vezane za poboljšanje položaja manjina i rešavanje problema raseljenja.**

Ovaj izveštaj stiže u vreme tranzicije na Kosovu, sa sve većim ovlašćenjima PISU u mnogim oblastima uprave i na opštinskom i na centralnom nivou. Uz ova ovlašćenja ide i odgovornost. Ove preporuke svi čitaoci treba da tumače uz jasno razumevanje fundamentalnog značaja **da se nastajuće strukture lokalne vlasti osnaže i ohrabre da usvoje** ova pitanja nad kojima su im data ovlašćenja i odgovornost. Potrebne su mnoge nove inicijative, a njih zajedno treba da preduzmu međunarodna zajednica i stanovnici Kosova svih etničkih zajednica, imajući u vidu imperativ da omoguće i promovišu ideje koje su vlasništvo ljudi Kosova.

Bezbednost i sloboda kretanja

- Organi za sprovođenje zakona i drugi treba pomno da prate uticaj uklanjanja statičnih mera bezbednosti i da o rezultatima razgovaraju sa samim zajednicama.
- U svim krajevima KFOR treba otvoreno da razgovara o merama bezbednosti sa policijom ii svim zajednicama, i neguje duh otvorenosti. Uklanjanje kontrolnih punktova treba predstaviti kao povećanje slobode kretanja svih zajednica, koje će otvoriti izolovane enklave.
- Ograničavanje slobode kretanja od strane KFOR i drugih vlasti, pogotovo kada se sprovodi na osnovu etničke pripadnosti, treba da bude u najvećoj mogućoj meri limitirano, objašnjeno i uklonjeno što je pre moguće.
- Potrebno je koordinirano planiranje između KFOR i policije UNMIK/KPS. Policija UNMIK i KPS treba da ojačaju svoju ulogu u osiguranju javne bezbednosti u manjinskim krajevima i omogućavanju slobode kretanja da bi bili u stanju da ovu ulogu preuzmu od KFOR.
- U saradnji sa opštinskim zvaničnicima i vođama zajednica, organi za sprovođenje zakona treba da iznesu plan za rešavanje problema kontinuiranog maltretiranja manjina "niskog intenziteta", uključujući kamenovanje, a plan treba da obuhvati prevenciju putem mera u zajednici kao i sankcije (npr. gonjenje i sudske presude). U slučajevima kada su izvršioi maloletnici, vlasti treba da intervenišu kod vođa zajednica, školskih vlasti i roditelja kako bi se ponašanje promenilo.
- Policija i sudske vlasti treba da kao poseban prioritet tretiraju krivična dela koja za cilj imaju sprečavanja slobode kretanja (kakva su zastrašivanje ili kamenovanje pešaka ili vozila).
- KPS treba potpuno integrisati, s posebnim naglaskom da policajci iz određenih zajednica sve više odlaze u krajeve u kojima žive druge zajednice i uz povećanje integrisanih etnički mešovutih patrola.
- Treba razviti plan akcije za normalizaciju kretanja, koristeći i javni i privatni saobraćaj, uz učešće snaga bezbednosti i organa za sprovođenje zakona, lokalnih zajednica i opštinskih zvaničnika, transportnih preduzeća i aktera *koji zapošljavaju i pružaju usluge* manjinama. Plan bi trebalo da predvidi progresivno smanjenje transporta uz uočljivu pratnju. Međutim, pratnju ne treba smanjiti kada bi ovo značilo smanjenje slobode kretanja.
- Sve manjine koje imaju ograničenu slobodu kretanja treba da, kao minimum, imaju pristup redovnom javnom saobraćaju (a ne samo inicijativama finansiranim iz privatnih izvora), bez obzira da li je on profitabilan ili ne.
- Potrebno je rešavanje pitanja registarskih tablica putem sporazuma između Privremenih institucija samouprave (PISU), UNMIK i vlasti u Beogradu.

Pravosuđe

- Potrebni su koraci od strane UNMIK i vlasti u Beogradu da se ukine paralelni sistem sudova. Povoljno rešenje bila bi sporazumna apsorpcija osoblja u sistem UNMIK, uz jasnu izjavu Beograda da ovakvi sudovi više nisu legitimni, a da stanovnici Kosova moraju koristiti sudove UNMIK.
- UNMIK treba da preduzme specijalne mere kako bi osigurala ne samo da sudovi zapošljavaju manjine, već i da je ovo moguće, uključujući specijalne mere bezbednosti, makar u početku, i pratnju.
- Treba ispraviti čestu praksu da predmete koji se tiču manjina uzimaju samo sudije pripadnici manjina ili međunarodne sudije, a takođe treba prekinuti s praksom da se sudije pripadnici manjina pozivaju samo u predmetima manjina. Ovo bi prvenstveno trebalo da bude putem sporazuma predsednika sudova. Umesto toga, sve delikatne predmete koji uključuju sudiju i optuženog koji pripadaju različitim zajednicama trebalo bi da prate OEBS i drugi. Svaki sudija, pripadnik bilo koje zajednice, koji ispolji pristrasnost ili diskriminaciju, treba da snosi disciplinske posledice preko Sudskog i tužilačkog veća Kosova.
- Uspešne slučajeve hapšenja, suđenja i gonjenja krivičnih dela iz etničkih pobuda Odeljenje pravde, medija i drugi uključeni u pravosudni sistem treba široko da publikuju.
- Odeljenje pravde treba da otvori kancelariju suda u Uroševcu/Ferizaj u Štrpcu/Shtërpçë.
- Odeljenje pravde, uz pomoć svih zainteresovanih organizacija, treba da sačini i sprovede program javne kampanje usmerene prema manjinama da bi raširilo informacije o sistemu građanskog pravosuđa.

Obrazovanje

- UNMIK i Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju (MONT), u saradnji sa KFOR, policijom UNMIK i KPS treba da razvije potpun plan i obezbedi finansiranje kako bi se osigurala bezbednosti i obrazovanje za učenike iz manjinskih zajednica širom Kosova, uključujući plan školskog transporta za manjine na celom Kosovu.
- Slične planove treba sačiniti za poboljšanje fizičkih uslova u školama, za snabdevanje učenika besplatnim knjigama i školskim materijalom, i za praktičnu edukaciju nastavnika pripadnika manjina.
- UNMIK i MONT treba da stave prioritet na integraciju sistema obrazovanja, što je prvi korak u rešavanju problema koji često proističu iz zajedničke jurisdikcije MONT/UNMIK i Ministarstva za obrazovanje SRJ, a koji imaju nepovoljan uticaj na prava dece na obrazovanje. Mora se postići standardizacija nastavnog programa i celokupne administrativne prakse, uključujući praksu zapošljavanja.
- UNMIK i MONT treba da konsultuju obrazovne eksperte u drugim evropskim zemljama koji se bave problemima obrazovanja Roma da bi (a) razvili specifičan program za potrebe dodatne nastave, (b) stvorili mere kojima će privući, ohrabriti, a u krajnjem slučaju, obavezati roditelje da šalju decu u srednje škole, i (c) razmotriti kako obrazovanje na romskom jeziku može biti uneto u nastavne planove.
- Treba analizirati različite modele integrisanih škola i široko primeniti najbolju praksu.

Zapošljavanje

- Ministarstvo za javne službe treba agresivno da promoviše politiku pozitivne diskriminacije (ne samo kvote u zapošljavanju) u oblasti zapošljavanja u javnom sektoru. Dalje, treba preispitati sve postojeće zakone koji predviđaju kvote u zapošljavanju kako bi se utvrdilo da li su ovakve kvote proporcionalne interesima koje država želi da zaštiti, tj. pružaju *delotvornu* ravnopravnost u zapošljavanju manjina.
- PISU treba da sistematski evaluiira celokupnu praksu zapošljavanja u javnom sektoru kako bi osiguralo da praksa delotvorno osigurava ravnopravnost u teoriji i praktično.

- Sve procedure žalbe putem kojih kandidati pripadnici manjina mogu da se žale na rezultate konkursa treba da evaluira Ministarstvo za javne službe, a ukoliko one nisu efikasne, moraju se preduzeti mere kako bi se osiguralo da pružaju efikasan pravni lek za svakoga ko je žrtva diskriminacije u oblasti zapošljavanja.
- Svi državni službenici treba da se edukuju kako bi bili u stanju da prepoznaju diskriminatorno ponašanje i sprovedu politiku i procedure kojima će eliminisati diskriminaciju u svojim službama. Dalje, administrativna uputstva treba cirkulisati svim državnim službama, i obezbediti obaveznu edukaciju, da bi svi državni službenici razumeli svoju zakonsku obavezu da se pridržavaju međunarodnih standarda ljudskih prava, pogotovo kada se odnose na ravnopravan tretman pripadnika manjinskih zajednica.
- Na Kosovu je potreban obuhvatan zakon protiv diskriminacije. Treba usvojiti predlog OEBS o donošenju jednog omnibus zakona protiv diskriminacije na Kosovu, jer bi takav zakon poslužio da se ojača važeći zakon time što bi ga doveo u sklad sa svim međunarodnim i evropskim antidiskriminacijskim zakonima i standardima. Ovaj zakon treba da promoviše jednakost u donošenju odluka i pruži delotvorne pravne lekove za žrtve većine oblika diskriminacije, i ubedljive sankcije za kažnjavanje kršenja zakona. Najbolje bi bilo da ovaj zakon donese Skupština Kosova.

Zdravstvo

- Zdravstvene vlasti moraju razviti multietničku sekundarnu zdravstvenu zaštitu, i moraju sprovesti kardinalno pravilo lekarske profesije da doktori moraju lečiti bilo kog pacijenta bez obzira na rasno ili etničko poreklo.
- Ministarstvo treba da obeshrabri neodržive paralelne sisteme zdravstvene zaštite, istovremeno osiguravajući da svako ima jednak pristup zdravstvenoj nezi, bez obzira na etničko poreklo.
- Ministarstvo zdravlja mora osigurati da informacije o zdravstvu i zdravstvenim ustanovama dopiru do pripadnika manjinskih zajednica. Ministarstvo treba da organizuje kampanju namenjenu pripadnicima romske, aškali i egipćanske zajednice.

Socijalna zaštita

- Ministarstvo za rad i socijalnu zaštitu treba pažljivo da prati praktične efekte pravila o "ponovnoj registraciji" u programu socijalne pomoći. Treba napustiti svaku praksu koja je indirektno diskriminativna (tj. ako će manjine, bez slobode kretanja, imati problema da se njome vode). Prioritet treba da bude fundamentalna dužnost vlasti da obezbede svakoj osobi da živi u dostojanstvu i da za to ima dovoljno sredstava. UNMIK treba da poveća transparentnost rada zajedno sa humanitarnim agencijama koje prate dostupnost socijalne zaštite manjinama.
- Centri za socijalni rad treba da poboljšaju koordinaciju i direktnu saradnju među svojim zaposlenima koji rade u većinskim krajevima i onih koji rade u krajevima naseljenim manjinama.

Smeštaj

- Uputstva za rekonstrukciju domova trebalo bi da imaju zakonsku težinu. Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje bi trebalo da izradi nacrt zakona za Skupštinu Kosova, dajući kriterija za nediskriminacijsku dodelu pomoći, transparentne procese selekcije, i mehanizme koji omogućavaju odgovornost i postupak žalbe.
- Proces prenosa odgovornosti na opštine treba da bude praćen ustanovljenjem efikasnog prelaznog mehanizma kontrole i treba da obuhvati polaganje računa UNMIK i Ministarstvu i direkcija i opštinskih komiteta za smeštaj putem mesečnih izveštaja.
- S obzirom na nedostatak kvota ili manjinskog glasa u rekonstrukciji u Uputstvima za rekonstrukciju domova za 2002., donatori treba da osiguraju da NVO koje izvode njihove projekte ostvare odgovarajuće ciljeve, koji se najbolje mogu utvrditi putem konsultacija, koje bi uključile službenike za lokalne zajednice.

- NVO, kao partneri opštinskih komiteta za smeštaj (pa tako državnog aktera), bi trebalo da budu odgovorni za svoje postupke opštinskim komitetima za smeštaj i Ministarstvu za životnu sredinu i prostorno planiranje.
- Kriterija za rekonstrukciju treba da sadrže zahtev o distribuciji pomoći baziranoj na ugroženosti koji imaju slično dejstvo na svaku etničku grupu. Na primer, kriterija za rekonstrukciju treba da predvide da, recimo 20% svih kuća, manjinskih ili ne, u kategorijama IV i V treba da se poprave. Dodatne resurse treba dodeliti dok se ne dostigne proporcionalno sličan broj popravljenih kuća u manjinskoj i većinskoj zajednici.
- Mora se rešiti pitanje neodložnih potreba u smeštaju i popravci kuća u domicilnim mestima manjina koje su raseljene unutar Kosova u svim slučajevima gde je rekonstrukcija ključna prepreka njihovom povratku, uključujući ona raseljena lica koja su se po sopstvenoj inicijativi vratila na Kosovo izvan Kosova u preopterećene porodice-domaćine.
- Treba uspostaviti odgovarajući mehanizam finansiranja rekonstrukcije delotvoran u slučajevima spontanog i organizovanog povratka. Finansiranje treba da uzme u obzir dodatne troškove projekata povratka vezane za krucijalne projekte ravnoteže za susedne većinske zajednice.

Imovinska pitanja

- Odlučivanje u imovinskim sporovima treba da se nađe na prvom mestu za finansiranje iz konsolidovanog budžeta Kosova i donacija, sa ciljem stabilizacije manjinskih zajednica i povratka manjina. Treba dodeliti sredstva Direkciji za stambena i svojinska pitanja i Komisiji za rešavanje stambenih i imovinskih zahteva kako bi se delotvorno (a) upotrebili mobilni timovi u manjinskim krajevima, (b) obavestila javnost, (c) primali i obradili zahtevi, uključujući odluke Komisije, i (d) upravljalo imovinom pod jurisdikcijom Direkcije, uključujući efikasnu zaštitu ispraznjenih stanova da bi se zbeglo ponovno nezakonsko useljenje i šteta.
- Direkcija bi trebalo da ubrza svoje napore da ovlašćenja preda sposobnim opštinama, uključujući njihovu identifikaciju i otpočinjanje procesa predaje u takvim opštinama.
- Treba otvoriti kancelariju Direkcije u Prizrenu što je pre moguće. Direkcija treba da otvori stalne ili privremene satelitske kancelarije gde je to potrebno.
- Treba povećati broj manjinskog personala u Direkciji kako bi se olakšao pristup manjinama.
- Svaki službenik za lokalne zajednice treba dobro da poznaje mehanizme Direkcije.
- Rad na novoj i operativnoj katastarskoj službi treba da bude prioritet za UNMIK i PISU. Moraju se upotrebiti privremene mere zaštite za imovinska prava koja sada postoje. Takse za prijavljivanje imovine treba da budu u skladu sa ugroženošću, a takvu inicijativu treba objaviti, kako bi se olakšala registracija imovinskih prava.
- Sve vlasti koje se bave imovinom treba da nađu prihvatljiv smeštaj za jedinstvene okolnosti nekih manjinskih zajednica. Na primer, Romima, Aškalima i Egipćanima bez priznatih imovinskih prava treba pomoći kao prioritarnoj kategoriji u dobijanju prava vlasništva ili poseda nad dotičnom imovinom. Neodložnu pažnju treba pružiti imovinskim sukobima između ovih zajednica i opština.
- Skupština i UNMIK moraju popuniti rupe u zakonu o imovinskim odnosima, učiniti zakon jasnim i prilagoditi ga novim prilikama (tj. tržišnoj ekonomiji).

Izbori

- ORBS treba da posveti posebnu pažnju učešću manjina u izbornom procesu koji vodi izborima za opštinske skupštine u jesen 2002., uključujući proces registracije.³ Informativne kampanje treba da identifikuju i dopru do elektorata u centralnoj Srbiji, Crnoj Gori i bJRM, uz veću pažnju posvećenu jezicima (uključujući materijale na romskom, pored drugih jezika). Posebnu pažnju treba posvetiti da bi se osiguralo da romska, aškali i egipćanska zajednica budu bolje

³ Međunarodna zajednica treba da uloži dodatne napore u primeni Kopenhagenskog dokumenta, koji izdvaja standarde ravnopravnosti političkih entiteta tokom kampanje. Vidi dokument Sastanka u Kopenhagenu Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS, Odeljak 7.7, 1990.

obaveštene o registraciji birača i mestima gde se nalaze centri za registraciju birača, pogotovo van Kosova.

- Striktno proporcionalan izborni sistem za opštinske izbore 2002. povećava šanse za participaciju na lokalnom nivou ako male političke partije manjina stupe u koaliciju, jer u ovom sistemu ne postoje odvojena mesta za manjine. Odleljenje za demokratizaciju OEBS treba da osigura da su političke partije manjina dobro informisane i poznaju izborni zakon i izborna pravila ponašanja. Poseban naglasak treba staviti na registraciju birača pripadnika manjina.
- Centralna izborna komisija (CIK) i OEBS treba da osiguraju viši nivo učešća posmatrača pripadnika ne-srpskih manjina na predstojećim izborima.
- OEBS treba da osnuje timove za predstojeće opštinske izbore, koji će vreme i rad posvetiti različitim manjinskim zajednicama proporcionalno.
- Nedostatak slobode kretanja imaće mnogo veći uticaj na predstojeće opštinske izbore nego što je bio slučaj sa izborima za Skupštinu, jer se bira 30 opštinskih skupština, te partije manjinskih zajednica treba da budu u stanju da se slobodno kreću i vode kampanju među svojim biračima. OEBS i drugi uključeni u izbore moraju na načine odlučan napor u omogućavanju pristupa za one koji imaju ograničenu slobodu kretanja, uključujući ravnopravan pristup medijima tokom kampanje.

Učešće u građanskim i političkim strukturama

- Od svih opština kao prioritet treba tražiti da osnuju komitete za zajednice i posredovanje, i izveste o njihovom funkcionisanju.
- Ukoliko se nađe, posle razmatranja nivoa učešća manjinskih zajednica u izborima unutar Kosova i van njega, da su manjine nedovoljno zastupljene u opštinskim skupštinama, SPGS treba da preduzme posebne mere kako bi se osigurala participacija manjina.

Međuetnička tolerancija i pomirenje

- Medijska kampanja treba da objavljuje pozitivne primere međuetničke saradnje između poslanika Skupštine, kao i između lidera na opštinskom nivou, da bi se promovisala tolerancija na svim nivoima u društvu.
- Prioritet treba dati obuci i edukaciji zakonodavaca u okviru Skupštine, kao i onih koji sprovode politiku kao državni službenici, kako bi se osiguralo da šanse i politika koja promovise pomirenje i međuetnički dijalog predstavlja centralnu, a ne marginalnu odliku njihovog rada.
- Treba dati veću podršku kosovskom civilnom društvu u promociji ljudskih prava, međuetničkog dijaloga i tolerancije, i širiti njihove poruke putem medija i sredstava za masovno informisanje.
- Agencije koje kreiraju programe za ekonomski razvoj i donatori takvih programa treba da uključe komponentu međuetničke saradnje da bi se negovala izgradnja poverenja putem ostvarivanja zajedničkih interesa. Takođe treba razviti i pomagati inicijative međuetničkih aktivnosti namenjenih omladini, kao što su sportski događaji, koncerti i druge stimulativne i interaktivne međukulturne aktivnosti.
- U medijima treba voditi otvorenu raspravu o mogućnosti osnivanja komisije za istinu i pomirenje, a raspravu treba da povedu PISU i UNMIK.

Povratak

- Mora se priznati centralni značaj kreiranja uslova za povratak putem međuetničkog dijaloga i izgradnje poverenja. Treba izbeći planiranje povratka koje predviđa značajan povratak ali zaobilazi proces dijaloga. Prioritet se mora dati kvalitetu i održivosti prvih povratka a ne kvantitetu, kako bi se efikasno položili čvrsti temelji za proces koji će imati smisla.
- Planiranje mera bezbednosti treba harmonizovati sa civilnim naporima da se stabilizuju međuetnički odnosi putem dijaloga i izgradnje poverenja. Potrebna je veća kooperacija između vojnih i civilnih agencija da bi se bolje formulisao konceptualni okvir za planiranje bezbednosti po povratku (obuhvatajući postepeno smanjenje mera bezbednosti u naseljima povratnika). Planiranje bezbednosti mora uzeti u obzir uticaj percepcije koju stvaraju stroge

mere bezbednosti u svakoj zajednici, i mora osigurati da se ne utvrde fizičke i psihološke barijere između povratnika pripadnika manjina i većinske zajednice. Treba izbegavati visoko militarizovano okruženje povratnika, koje pojačava fizičko i psihološko razdvajanje.

- Ujednačeniju pažnju treba dati romskim, aškali i egipćanskim raseljenim licima i izbeglicama, kao i pitanju kosovskih Albanaca raseljenih iz većinski srpskih krajeva. Raseljenje svih etničkih grupa treba rešavati istovremeno, mada svi akteri moraju prihvatiti da će progres u stvarnom povratku varirati u zavisnosti od složenosti regionalnog političkog/bezbednosnog okruženja.
- Novoformiranje strukture PISU treba da se angažuju i pomognu proces povratka, kako ih ovlašćuje Ustavni okvir. Međunarodna zajednica treba da osigura da će PISU dobiti podršku u iniciranju političkog dijaloga i izgradnje konsensusa u pitanjima povratka.
- PISU i međunarodna zajednica, posebno UNMIK i donatori, treba da ohrabre opštine da se konstruktivno angažuju u procesu planiranja povratka, tako što će osigurati opštinske službe i usluge u oblastima povratka, i tako što će preuzeti pozitivno vođstvo u vezi odnosa među zajednicama. Donatori treba da razmotre davanje pozitivnih stimulansa za opštine koje pomažu integraciju manjina i povratak.

Potrebno je širenje tačnih informacija o povratku i srodnim pitanjima (individualnim pravima, vladavini zakona, itd.) preko kosovskih medija i drugih lokalnih aktera koji formiraju javno mnjenje. Posebnu pažnju treba obratiti na praćenje upotrebe medija u vezi povratka manjina kako bi se osiguralo fer i odgovorno izveštavanje.